

849; A. J. Arberry, *The Chester Beatty Library, A Handlist of the Arabic Manuscripts*, Dublin 1962, V, 124; R. Mach, *Catalogue of Arabic Manuscripts (Yahuda Section) in the Garret Collection Princeton University Library*, Princeton-New Jersey 1977, s. 208; Ramazan Şeşen v.dğr., *Fihrisü mahtûâtî Mektebeti Köprülü*, İstanbul 1406/1986, I, 77-78; Ramazan Şeşen, *Muhtârât mine'l-mahtûâtî'l-^sArabîyyeti'n-nâdire fî mektebâti Türkiyâ*, İstanbul 1997, s. 268-269, 321-323, 830; Şükrü Özen, "İlm-i Hilâf yahut Fukahâ Metoduna Göre Cedel Hakkında Klasik Bir Metin: Menşe'ü'n-nazar", *Makâlât*, sy. 2, Konya 1999, s. 171-191; W. Madelung, "Borhân-al-Din Nasafî", *Elr.*, IV, 371.



MUSTAFA SİNANOĞLU

NESEFİ, Ebü'l-Berekât

(أبو البركات النسفي)

Ebü'l-Berekât Hâfizüddin Abdullah
b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî
(ö. 710/1310)

Hanefî mezhebinin
klasik sonrası döneminde
çok etkili olan bir âlim.

Buhara yakınlarındaki Nesev şehrinde doğdu (klasik kaynaklarda Nahşeb diye de anılan bu şehir daha sonra Karşî adını almıştır). Kaynaklarda hocaları hakkında verilen bazı bilgilerden hareketle (Kureşî, II, 598), 620 (1223) yılı civarında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Hanefî fıkhnın klasikleri sayılan *el-Mebsût*, *Uşûlü'l-Pezdevî*, *el-Hidâye*, *Fetâvâ Kâdîhân* ve *el-Muhtû'ü'l-Burhânî* gibi eserlerin üretildiği, yaklaşık üç asır boyunca (XI-XIV. yüzyıllar) mezhebin önemli bir ilim merkezi olan Buhara'da yetişti. Buhara, Moğol istilâsının sancılarını yaşadığından birkaç defa katliam ve yağmaya uğramış olsa da hâlâ İslâm şehirleri arasında nüfusuyla ve gelişmişliğiyle ön plana çıkmakta ve ilim merkezi olarak canlılığını korumaktaydı. Hocalarından Şemsüleimme el-Kerderî temel İslâm ilimlerinin hemen bütün dallarında değerli üstatlardan eğitim almış, ancak ilmî mesaisini yazılı eser bırakmak yerine öğrenci yetiştirmeye adanmış bir âlimdi. Muhtemelen onun yetiştirdiği kişilerden ders alarak öğrenimini tamamlayan Nesevî özellikle Hamîdüddin ed-Darîr'den çok faydalandı ve hocasının ölümüne kadar onun yanından ayrılmadı. Kerderî'nin Hâherzâde lakabıyla tanınan yeğeni Bedreddin Muhammed b. Mahmûd el-Kerderî de Nesevî'nin hocalarındandır.

671 (1273) yılında iki rakip Moğol hanının yağma ve katliamına uğrayan Buha-

ra şehri bazı tarihçilerin belirttiğine göre yedi yıl boyunca ıssız ve harabe halinde kalmıştı. Bu dönemde Nesevî'nin nisbî bir refah ve istikrarın bulunduğu Kirman'a gittiği ve oradaki Kutbiyye-Sultâniyye Medresesi'nde uzun süre ders verdiği görülmektedir. Nesevî'nin Kirman'da ne kadar kaldığı, oradan ne zaman ayrıldığı ve bu sırada tekrar Orta Asya'ya dönüp dönmediği bilinmemekte, ancak Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî'nin düştüğü bir kayıttan onun 689 (1290) yılında hâlâ Kirman'daki medresede ders verdiği anlaşılmaktadır. Kaynaklar Nesevî'nin bundan sonraki hayatı hakkında bilgi ihtiva etmemekte, sadece 710'da (1310) Bağdat'a geldiğini, aynı yıl Bağdat'tan memleketine dönerken Hûzistan eyaletinin İzec (bugünkü Mâlûlemîr) şehrinde vefat ettiğini ve oraya defnedildiğini kaydetmektedir. Kureşî ölüm tarihini 701 (1301), Kâtib Çelebi 711 (1311) olarak verirse de kaynakların büyük çoğunluğu 710 (1310) yılında müttefiktir. Uzun yıllar medresede hocalık yapmasına rağmen kaynaklarda Nesevî'nin yetiştirdiği öğrencilerden sadece üçünün adı zikredilmektedir. Bunlardan Hüsâmüddin es-Sıgnakî genç yaşta Nesevî'den icâzet almış, *Mecma'u'l-bahreyn* yazarı Muzafferüddin İbnü's-Sââtî 683'te (1284) Kirman'da Nesevî'den *Kenzü'd-dekâ'ik*'i okumuştur. Bir diğer öğrencisinin adı Sa'dü'l-mille ve'd-dîn Mahmûd b. Ahmed olarak verilmektedir (Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, vr. 259^a-260^b).

Nesevî temel İslâm ilimlerinin hemen her dalında eser vermiş ve bunların bir kısmı Hanefî mezhebi çevrelerinde çok etkili olmuştur. Onun bu başarısının temelinde, olgunluk dönemini yaşayan İslâmî ilimlerin çeşitli dallarına ait bilgileri özellikle medrese öğrencileri için sistematik biçimde özetlemesi yatmaktadır. Nitekim *el-Menâr*'ı klasik sonrası Hanefî usul edebiyatının tartışmasız en etkili eseri olup hakkında 100'e yakın çalışma yapılmıştır. Bir diğer etkili eseri *Kenzü'd-dekâ'ik*, Hanefî fıkhnın doktrinini başarılı bir özetini olup mezhep geleneğinde otorite kabul edilen belli başlı eserlerden biridir. Kelâma dair *el-^sUmde* ile *Medârikü't-tenzil* adlı tefsiri de klasik İslâmî bilgilerin doyurucu özetleri olarak ilim çevrelerinde yaygın kabul görmüştür. Ancak Nesevî'yi sadece bir derleyici ve klasik bilgilerin sistematik sunumunu yapan bir müellif olarak görmek eksik bir değerlendirme olur. Bilhassa en fazla meşgul olduğu fûrû-i fıkhn alanında bazılarının göre ictihad, bazı-

larına göre temyiz yetkisine sahip bir hukukçu olduğu kabul edilmektedir (Leknevî, s. 101). Nitekim Hanefî hukuk doktrinine ilişkin şerh çalışmaları sonraki hukukçuların sık sık başvurduğu kaynaklar arasında yer almaktadır. Nesevî'nin bir diğer özelliği tasavvufî yönüdür; Kureşî ondan "zâhidlerden biriydi" diye söz eder (*el-Cevâhirü'l-muğiyye*, II, 294). Eserlerinden bir kısmı tasavvufî yönünü yansıttığı gibi hocası Kerderî'nin mutasavvif Faryâbî'nin öğrencisi olması (a.g.e., III, 426) ve Nesevî'nin yetiştiği dönemde tasavvufun Orta Asya'da ve özellikle Buhara'da yaygın durumda bulunması onun da bu kaynaklardan beslendiğini gösteren işaretlerdir. Hadise dair bir çalışmasına rastlanmasa da bazı kaynaklar onun bir muhaddis olduğunu belirtir (Leknevî, s. 102).

Eserleri. A) Fûrû-i Fıkhn. 1. el-Müstaşfâ. Ebü'l-Kâsim Muhammed b. Yûsuf es-Semerkindî'nin *el-Fıkhü'n-nâfi^s* (*en-Nâfi^s*) adlı kitabının şerhi olup Nesevî dîbâcede eserini, hocaları Kerderî ve Darîr'in derslerinde aldığı notlara daha önce yazılmış geniş eserlerden alınan bilgileri ekleyerek oluşturduğunu, ferâğ kaydında da "allâme" ifadesiyle Kerderî'yi, "şeyh" veya "üstâ" tabiriyle Hamîdüddin ed-Darîr'i ve *el-Mebsût* ifadesiyle Serahsî'nin meşhur eserini kastettiğini belirtmektedir. Bu kitabı günümüze ulaşmayan *el-Müstevfâ* adlı (Süleymaniye Ktp., Turhan Vâlide Sultan, nr. 156'da bu isimle kaydedilen eser *el-Müstaşfâ*'nın bir başka nüshasıdır) daha geniş bir eserinden özetlediğini ve ona *el-Müstaşfâ mine'l-Müstevfâ* adını verdiğini yine ferâğ kaydında belirttiği dikkate alınırsa bazı kaynaklarda eserin adının *el-Menâfi^s* olarak verilmesinin (İbn Kutluboğa, s. 111; Temîmî, IV, 154) bir karıştırmadan kaynaklanmış olduğu söylenebilir. Kitabın birçok yazma nüshası günümüze ulaşmıştır (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1841, 1842; İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 391; İzmir Millî Ktp., nr. 601, 617). **2. el-Muşaffâ.** Necmeddin en-Nesevî'nin *el-Manzûmetü'n-Nesefiyye* adıyla meşhur olan fıkhn ihtilâflara dair eserinin şerhidir. Müellifin belirttiğine göre çalışmasına *el-Müstaşfâ*'yı bitirdikten sonra başlamış ve 20 Şâban 670'te (22 Mart 1272) yazımını tamamlamıştır. Kâtib Çelebi, bu eserin *el-Manzûme* üzerine yine aynı müellif tarafından yazılan *el-Müstaşfâ* adlı şerhin bir özetini olduğunu söylerse de (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1867, krş. II, 1922) bu, kütüphane kayıtlarında yazarın iki eserinin adlarının birbiri-

NESEFÎ, Ebü'l-Berekât

ne karıştırılmasından kaynaklanan bir hata olmalıdır. Zira Neseî her iki eserinin ismini *el-Müstaşfâ* adıyla bizzat kendisi kaydetmiştir ve *el-Manzûme* şerhi olup kütüphanelerde kayıtlı olanlar *el-Muşaffâ* adlı eserin aynıdır. *el-Muşaffâ*'nın kütüphanelerde pek çok nüshası vardır (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 746; Damad İbrâhim Paşa, nr. 570, 571; Lâleli, nr. 1045). **3. *el-Vâfi***. Hanefî fûrû doktrininin orta ölçekte bir özeti olup eserde Şâfiî ve Mâlikîler'in görüşlerine de yer verilmiş ve bu görüşlerin sahipleri sembollerle tanımlanmıştır (bazı nüshaları: İÜ Ktp., AY, nr. 1338; Beyazıt Devlet Ktp., nr. 2132; Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2207, 2208). **4. *Kenzü'd-dekâ'ik****. Hanefî doktrininin temel metinlerinden biri olup *el-Vâfi*'nin özeti (eserin müstakil ve şerhleriyle birlikte birçok baskısı yapılmıştır). **5. *el-Kâfi fi Şerhi'l-Vâfi***. Hem dîbâcede hem ferâğ kaydında belirtildiğine göre *el-Hidâye*'nin eksik ve muğlak bıraktığı yönleri tamamlamak amacıyla *el-Câmi'u'l-kebîr*, *ez-Ziyâdât*, *Nazmü'l-hilâfiyât*, *el-Mebsût* (*el-Aşl*) yanında bazı vâkiât ve fetâvâ kitaplarından yararlanılarak telif edilmiştir. 12 Ramazan 684 (11 Kasım 1285) tarihinde tamamlanan eserin çok tutulduğunun bir göstergesi kütüphanelerde yüzlerce nüshasının mevcut olmasıdır (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1849, 1850, 1852, 1853).

B) Usûl-i Fıkıh. 1. *Menârü'l-envâr**. Neseî, Hanefî fıkıh usulü tarihinde üzerinde en fazla çalışma yapılan bu metni Pezdevî ile Serahsî'nin eserinden özetlediğini ve tertibinde Pezdevî'nin tarzına bağlı kaldığını belirtir (kitabın çeşitli baskıları yapılmıştır: Delhi 1287; Bulak 1298; İstanbul 1315, 1326). **2. *el-Münevvir fi Şerhi'l-Menâr***. Kaynaklarda belirtildiğine göre müellif *el-Menâr* üzerine biri kısa, biri uzun olmak üzere iki şerh kaleme almıştır. Brockelmann'ın kaydettiği tek nüsha yanında (*GAL*, II, 250) bu kısa şerhin Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde kayıtlı bir nüshası daha vardır (nr. 1593). **3. *Keşfü'l-esrâr fi Şerhi Menâri'l-envâr***. *el-Menâr*'ın geniş şerhi olan eser "musannifin şerhi" olarak yaygın kabul görmüş ve birçok defa yayımlanmıştır (Bulak 1316; Beyrut 1396). **4. *Şerhu'l-Muntehab fi usûli'l-mezheb***. Ahsikefî'nin fıkıh usulüne dair muhtasar eseri üzerine yapılan bu şerh, Salim Öğüt tarafından Mekke Ümmülkürâ Üniversitesi'nde doktora tezi olarak neşre hazırlandıktan sonra yayımlanmıştır (İstanbul 2003).

C) Diğer Eserleri. 1. *el-Umde*. Ehl-i sünnet akaidinin bir özeti olup Necmeddin en-Neseî'nin 'Aķâ'id'inden büyük ölçüde etkilenmekle birlikte ondan biraz daha ayrıntılıdır. Medrese öğrencileri için giriş niteliğinde bir çalışma olan bu metni W. Cureton *The Pillar of Creed* adıyla İngilizce'ye çevirmiş ve Arapça'sıyla birlikte yayımlamıştır (London 1843). Ayrıca Temel Yeşilyurt tarafından tahkik edilerek Türkçe çevirisiyle birlikte basılmıştır (*İslâm İnançının Ana Umdeleri ["el-Umde"] Tercümesi*, Malatya 2000). *el-Umde* üzerine müellifin kendi şerhi yanında pek çok şerh ve bir nazım çalışması yapılmıştır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1168; Brockelmann, *GAL*, II, 253; *Suppl.*, II, 268). **2. *el-İ'timâd fi'l-i'tikâd***. *el-Umde*'nin şerhi olup 26 Cemâziyelevvel 698 (1 Mart 1299) tarihinde tamamlanan eserin pek çok nüshası mevcuttur (meselâ bk. Beyazıt Devlet Ktp., nr. 2801; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2312, Cârullah Efendi, nr. 1164). Muhammed Yazıcı ve Temel Yeşilyurt eserle ilgili iki çalışma yapmıştır (bk. bibl.). **3. *Medârikü't-tenzil ve haķâ'iku't-te'vil****. Müellifin olgunluk döneminde yazıldığı anlaşılan eser defalarca basılmıştır (I-IV, Kahire 1287, 1300, 1304, 1309, 1321, 1326; I-VI, İstanbul 1317). Brockelmann bu eserler dışında bazı küçük risâleleri de Neseî adına kaydetmiştir (*GAL*, II, 253; *Suppl.*, II, 268): **1. *el-Le'âli'l-fâhire fi 'ulümü'l-âhire***. *Hediyyetü'l-'ârifin*'de de Neseî'ye nisbet edilmektedir (II, 464). **2. *Fezâ'ilü'l-a'mâl*** (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 3976; Princeton Garret Collection, nr. 922). **3. *Fâ'ide mühimme li-def'i külli nâzile mülimme***. Bu risâle ile Üşî'nin *Bed'ü'l-emâlî* adlı eserinin şerhi olarak Brockelmann'ın kaydettiği nüshanın (*Suppl.*, I, 764) mahiyeti ve Neseî'ye aidiyeti araştırılmaya muhtaçtır.

Brockelmann'ın Neseî'ye nisbet ettiği *el-Ḳunye fi'l-fıkh* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1355; *GAL*, II, 252), Muhtâr ez-Zâhid'in *Ḳunyetü'l-münve li-tetmimi'l-ḡunye* adlı eseridir. Yine onun müellife izâfe ettiği *Mi'yârü'n-nazar 'alâ mezhebi Ebî Ḥanîfe fi âdâbi'l-baḥş ve'l-uşûl* (Köprülü Ktp., nr. 530) Burhâneddin b. Abdülazîz en-Neseî'nin eseri olup yazarın ismi kitabın dîbâcesinde verilmiştir (Şeşen, I, 264). Bazı kayıtlarda Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcut iki eserin (Fâtih, nr. 1363, Cârullah Efendi, nr. 527) Neseî'nin İbnü'l-Hâcib'in *el-Muḥtasar*'ına yazdığı şerhin yazmaları olarak gösterilmesi (Yeşilyurt, s. 48) doğru değildir. Bi-

rinci eser Neseî'nin Ahsikefî'nin *el-Muntehab*'ına yazdığı şerhtir; ikincisi ise aynı esere Neseî'nin öğrencisi Sıgnakî'nin şerhidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü'l-Berekât en-Neseî, *el-Müstaşfâ*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1841, 1842; a.m.f., *el-Muşaffâ*, Köprülü Ktp., Fâzil Ahmed Paşa, nr. 597; a.m.f., *Şerhu'l-Vâfi*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1849, 1850; a.m.f., *el-İ'timâd fi'l-i'tikâd*, Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2317; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muḍîyye*, II, 294-295, 598; III, 426; Takryüddin el-Fâsi, *Târîhu 'ulemâ'i Bağdâd: el-Muntehabü'l-muḥtâr* (nşr. Abbas el-Azzâvî), Beyrut 1420/2000, s. 53; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim fi ḫabakâti'l-Hanefiyye*, Bağdad 1962, s. 111; Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, *Ketâ'ibü'l-âlemi'l-aḫyâr min fuḫahâ'i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muḥtâr*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1931, vr. 288^a-289^b; Reisülkütâb, nr. 690, vr. 259^a-260^b; Temîmî, *et-Ḥabakâti's-seniyye*, IV, 154; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1168, 1867, 1922; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, Kahire 1324, s. 101-102; Philip K. Hitti v.dğr., *Descriptive Catalog of Garret Collection of the Arabic Manuscripts in the Princeton University*, Princeton 1938, s. 295 (nr. 922); H. Derenbourg, *Les manuscrits arabes de l'Escurial*, Paris 1941, II, 377-378; Brockelmann, *GAL*, I, 475; II, 250-253; *Suppl.*, I, 644, 761, 764; II, 263-268; *Hediyyetü'l-'ârifin*, II, 464; Ramazan Şeşen v.dğr., *Fihri'sü maḫtûḫâti Mektebeti Köprülü*, İstanbul 1406/1986, I, 264; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 72-73; Muhammed Yazıcı, *Ebü'l-Berekât en-Neseî, Hayatı, Şahsiyeti ve el-İ'timâd fi'l-i'tikâd Adlı Eseri* (yüksek lisans tezi, 1992), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; *Bukhara: An Oriental Gem* (ed. Alisher Azizkhodjayev v.dğr.), Paris 1997, s. 44, 48; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-şü-rûḫ ve'l-ḫavâşî*, Ebûzâbi 1425/2004, III, 211-212; Temel Yeşilyurt, *Ebü'l-Berekât en-Neseî ve İslâm Düşüncesindeki Yeri-Bir Kelâmcı Olarak Neseî*, Malatya 2000; W. Heffening, "al-Nasafî", *El²* (İng.), VII, 969.



MURTEZA BEDİR

NESEFÎ, Ebü'l-Muîn

(أبو المعين النسفي)

Ebü'l-Muîn Meymûn b. Muhammed b. Muhammed b. Mu'temid en-Neseî (ö. 508/1115)

Mâtürîdî'nin kurduğu Sünnî kelâm mezhebinin geliştiren âlim.

438 (1047) yılında Neseî'de doğdu. Meşhur din âlimlerinin yetiştiği bir aileye mensuptur. Künyesi bazı müelliflerce Ebü'l-Maîn şeklinde okunmuşsa da doğrusu Ebü'l-Muîn'dir (Zehebî, II, 607). İkinci dedesi Mu'temid de Ebü'l-Muîn künyesiyle anıldığından bazı kaynaklarda onunla karıştırılmıştır. Öğrenimane dair bilgi bulunmamaktadır. Semerkant ve Buhara'daki Mâtürîdî-Hanefî âlimlerinden, özellikle Neseî nisbesini taşıyanlardan tahsil gör-